

MAPIRANJE OTOČNE INDUSTRIJSKE BAŠTINE

Prilozi poznavanju modernizacije i otočnosti

Iva Kostešić

Iva Kostešić

Sveučilište u Zagrebu Arhitektonski fakultet, Odsjek - Studij dizajna

Frankopanska 12, 10000 Zagreb

ikostesic@arhitekt.hr

<https://www.doi.org/10.17234/9789533791968.07>

Uvod – modernizacija otoka i industrija

Univerzalna vrijednost industrijske baštine kao tehničkog naslijeđa posebno je prepoznata krajem prošloga stoljeća kada se intenziviraju procesi deindustrijalizacije, a brojni se industrijski pogoni i sklopovi posljedično napuštaju i prepuštaju propadanju. Važnost izučavanja, očuvanja i interpretacije industrijske baštine, kao dijela procesa industrijske modernizacije koji ukazuje na duboku povezanost kulture (proizvodnje) i prirodne okoline, afirmirana je djelovanjem međunarodnih organizacija poput *The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage* (TICCIH) i *The International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS). U poveljama koje donose TICCIH i ICOMOS industrijska baština uključuje „ostatke industrijske kulture od druge polovine 18. st. do danas koji su od povijesne, tehnološke, društvene, arhitektonske ili znanstvene vrijednosti“ (TICCIH, 2003), a uključuju sve materijalne i nematerijalne aspekte kulture proizvodnje poput zgrada i strojeva, sklopova, radionica, tvornica, skladišta, i dr., kao i ostale prostore namijenjene društvenim aktivnostima povezanim s industrijskim pogonom, te tehničko znanje, način organizacije rada i društveno-kulturnu ostavštinu koja je oblikovala život zajednice (ICOMOS, 2011).

Ovim radom istražuje se relativno sporadično obrađena tema industrijske baštine hrvatskih otoka u okviru modernizacijskih procesa, ali u specifičnom

kontekstu kulture izolacije karakteristične za otoke i otočne zajednice. Tema ima potencijal za provedbu opsežnijeg projekta u kojemu bi prva faza mogla biti mapiranje otočne industrijske baštine, pri čemu bi kao kriterij odabira primjera mogla biti primijenjena veličina i značaj proizvodnog pogona, odnosno iz mapiranja bi se mogli isključiti manji lokalni primjeri proizvodnje. Prema dostupnim podacima pretežito je, ne iznenađujuće, riječ o industrijama koje se temelje na specifičnim lokalnim otočnim resursima u koje se ubrajaju prirodna sredina otoka, more koje ga okružuje i čovjek (Defilippis, 2001: 84) te se na otocima najčešće formiraju brodogradilišta i pogoni za lov, preradu i konzerviranje ribe, međutim postoje i druge industrije koje nisu vezane uz tradicionalne otočne resurse, poput tekstilne industrije, tvornice za preradu plastike, petrokemijske industrije i pogona za proizvodnju električnih uređaja. S jačanjem turističke industrije od sredine 20. stoljeća, stanje se na hrvatskim otocima značajno mijenja te se gospodarstvo sve više temelji na „strategiji rentiranja prirodnih dobara: sunca i mora“ koja odgovara procesu „rentijerske modernizacije“ prema Rogiću (1994: 445-446), ujedno prepoznate kao jedne od pet razvojnih ograničenja hrvatskih otoka.¹

Otočnost i modernizacijski procesi

U obrazlaganju opsega pojma „otoka“ i „otočnosti“ najčešće se oni značenjski povezuju sa stanjem okruženosti, oskudice i izolacije. Taglioni (2011) upozorava na arbitrarni koncept „otoka“ koji se nerijetko različito tumači prema potrebama specifičnog istraživanja ili projekta. U nedostatku adekvatne definicije autor predlaže koncept „malih otočnih prostora“ i definira ih kao kopnene mase okružene vodom koje tvore jedinstveno kopno površine manje od 11.000 km² i s populacijom manjom od 1.5 miliona (Taglioni, 2011: 49). Eriksen u kritičkoj analizi antropoloških istraživanja društava u kojima se otok koristi kao metafora izoliranih kultura i sustava, elaborira kako je „otočnost“ *de facto* mjera, te da je izolacija uvijek relativna i pitanje perspektive, jer je univerzalno obilježje ljudskih društava upravo kontakt s vanjskim svijetom. „Otočnost“ se prema Eriksenu kreira identifikacijom sebe i drugih kroz kreiranje društvenih kontrasta te stvaranjem namjernih oblika izolacije (Eriksen, 1993). Slično razmišljanje o otočnosti kao mjeri dijeli i Taglioni (2011) koji dijelom prema Pelletierevoj definiciji otočnosti kao „dinamične veze koja se razvila između otočnog prostora i društva koji ga naseljava“ formira stupnjevanu tipologiju otočnosti s tri

¹ Ostala razvojna ograničenja hrvatskih otoka prema Rogiću uključuju pozicija trostruke periferije, neprirodnost prirodnog dobra, kampanilističke institucije i ovisnički akteri (Rogić, 1994: 437-449).

kategorije: hipo-otočnost, otočnost i hiper-otočnost, gdje prva označava kontinentalizaciju otočnih fenomena pod utjecajem integracije i asimilacije otočnog teritorija kontinentalnoj matici, a potonja „dvostruku otočnost“, tj. fizičku te društvenu, ekonomsku i političku izoliranost (Taglioni, 2011). Defilippis pri definiranju otoka kao kopna okruženog morem, koristi i pojam „izolata“ koji upućuje na stanje odsječenosti ili izdvojenosti, međutim konstatira da su izolati također „dijelovi većih otočnih i obalno-otočnih sustava izvan kojih oni ne mogu egzistirati“ (Defilippis, 2001: 84), odnosno da su nužno povezani s drugim otočnim i izvanjskim sustavima kako bi opstali.

Iako u „položaju trostruke periferije u prostornoj i funkcionalnoj organizaciji hrvatskog društva“ (Rogić, 1994: 437), na otocima, kao i na kopnenoj matici, možemo pratiti procese modernizacije, premda ne u istoj mjeri. Modernizacija, kao vrsta autonomije koja počiva na samoodređenom djelovanju u području društva, proizvodnje i prebivanja, za svoje sržne procese ima birokratizaciju, industrijalizaciju i urbanizaciju (Rogić, 2000). Industrijska modernizacija hrvatskih otoka nastupa mahom u vrijeme druge modernizacije prema Rogiću (2000), od 1945. do 1990. godine. U tom se periodu brojni mali obrti bilo udružuju u veće pogone ili se moderniziraju u skladu s tehnološkim napretkom, te se osnivaju nova industrijska poduzeća, uglavnom na većim kvarnerskim ili srednjodalmatinskim otocima, s ponekim izuzetcima. Procesi industrijske modernizacije, općenito kroz povijest, podrazumijevaju izvjesnu razinu integracije teritorija, a život na otoku je upravo suprotan tome jer se odvija u kontekstu određene mjere izolacije. U tom smislu je i logično da se na hrvatskim otocima razvijaju pogoni temeljeni na otočnim resursima i tradicionalnim gospodarskim aktivnostima vezanim uz preradu ribe i brodogradnju.

Mapiranje industrijske baštine hrvatskih otoka

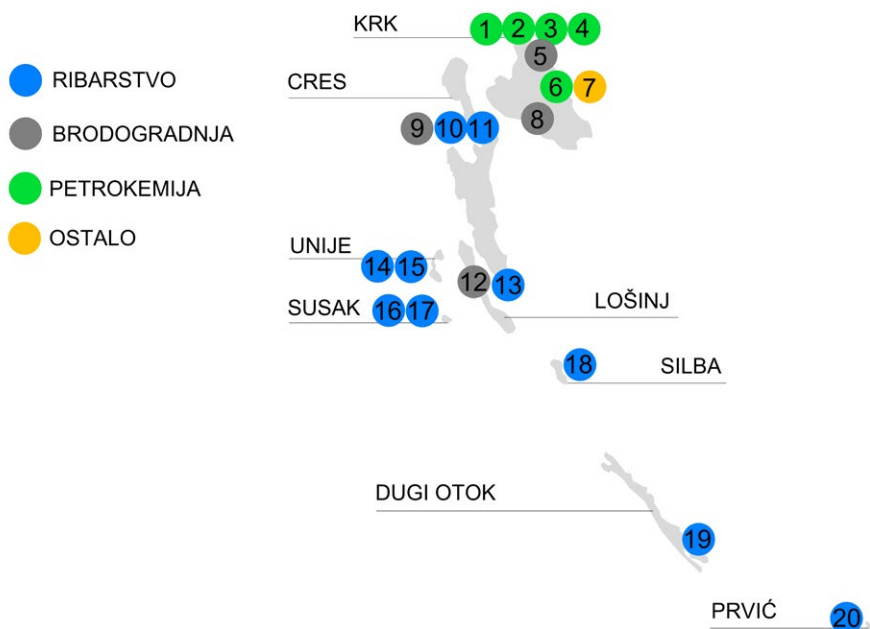
Istraživanje industrijske baštine hrvatskih otoka temelji se na prikupljanju dostupne znanstvene i stručne literature koja uglavnom sporadično okuplja podatke o industrijskoj proizvodnji na otocima, međutim ne postoji cjelovito istraživanje koje zahvaća sveukupni teritorij hrvatskih otoka niti obrađuje različite aspekte industrijske modernizacije.

Vrijedni izvori za mapiranje predstavljaju „Nacionalni plan razvitka otoka“ iz 1997. g. (Starc, Kaštelan-Macan i Ćurlin, 1997) u kojemu je objavljen popis tvornica za preradu ribe (kao i u: Jovanović, Galić i Mackelworth, 2010), publikacija „Priče iz konzerve“ (Kosmos, Petrović i Pogačar, 2020) s tekstovima o ribo-prerađivačkoj industriji, zatim „Od barake do fabrike“ (Čavić, Gamulin i Novak Kronjac, 2018) koja obrađuje temu industrijske baštine, specifično obradu i konzerviranje ribe na otoku Hvaru, publikacije udruge „Siva zona“ koja

aktivno istražuje i mapira industrijsku baštinu otoka Korčule te portal Virtualna Korčula. Uz navedene izvore u istraživanju je korištena i doktorska disertacija s naslovom „Socijalnogeografska klasifikacija hrvatskoga otočnoga prostora“ (Marinković, 2020) koja donosi popis tvornica i industrijskih pogona na hrvatskim otocima. Za tekstilnu industriju korišteni su podaci iz projekta „Skrojene budućnosti“ (Jokić i Grilec, 2018).

Iz navedenih se izvora industrijska baština na hrvatskim otocima može tipološki razvrstati u kategorije: 1. brodogradilišta; 2. tvornice za preradu i konzerviranje ribe; 3. petrokemijska industrija; 4. ostalo. Posljednja kategorija uključuje manje zastupljene industrije i pogone poput tvornicu ambalaže, tekstilnu industriju, tvornicu električnih uređaja i pogon za preradu kamena (popis industrijske baštine na hrvatskim otocima pogledati u prilogima 1 i 2).

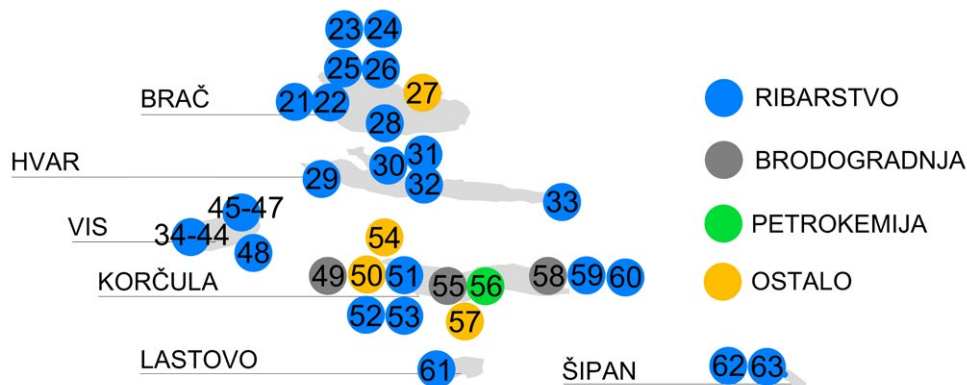
Na kvarnerskim i sjevernodalmatinskim otocima (Slika 1) najzastupljenija je industrija prerade ribe, slijede petrokemijska industrija i brodogradnja te tvornica netkanog tekstila. Danas su u funkciji Janaf, LNG terminal, INA, Bro-

Slika 1. Topografski razmještaj pogona i industrija na kvarnerskim i sjevernodalmatinskim otocima. Podebljano su označeni pogoni koji su danas u funkciji: **1. JUNA / JANAF**; **2. LNG terminal**; **3. INA**; 4. pogon za preradu plastike; 5. pogon brodogradilišta „3. maj“; 6. Krkplastika d.d.; 7. „Vrbenka“; **8. Brodogradilište Punat d.o.o.**; 9. Cres; 10. Soci t  G n rale Française; 11. Plavica; **12. Lošinjska plovidba – Brodogradilište d.o.o.**; 13. Kvarner; 14. Arrigoni; 15. Kvarner; 16. I. Mazzola; 17. Kvarner; 18. Degrassi; **19. Klink i Laurer / Neptun / Mardešić**; 20. tvornica za preradu ribe. Izradila: autorica.

dogradilište Punat na otoku Krku, Lošinjska plovidba – Brodogradilište na Lošinj i Mardešić tvornica za preradu ribe u Salima na Dugom otoku. Postrojenje tvornice Krkplastika u Vrbniku na otoku Krku uvršteno je na Popis industrijske baštine Primorsko-goranske županije u okviru projekta mapiranja kojeg je proveo Centar za industrijsku baštinu (***, 2014-2020). Danas napuštena tvornica netkanog tekstila Vrbenka u Vrbniku bila je prva tvornica na Krku koja je svoje pogone otvorila i na kopnu, u Slunju (Strčić, 1988: 40).

Na srednje i južnodalmatinskim otocima (Slika 2) također je najzastupljenija industrija prerade i konzerviranja ribe, zatim brodogradnja, ostale industrije koje uključuju tvornicu za preradu kamena, tvornicu ambalaže, tvornicu električnih uređaja i tvornicu tekstila. Najraznovrsniju industriju imao je otok Korčula s pogonima za preradu ribe i brodogradilištima, tvornicom ambalaže 8. mart (kasnije Ambalaža), tvornicom električnih uređaja TEU (danas EL – RA), tvornicom za preradu tekstila Trikop i pogonom tvornice Karbon koja je u vrijeme socijalizma bila jedina tvornica s proizvodnjom okrugle krede u zemlji (Gjivoje, 1969: 174). Osim krede u tvornici su se proizvodile pastele i školski pribor, boje za drvo i tekstil, autošamponi i deterdenti. Aktivne su tvornica za preradu

Slika 2. Topografski razmještaj pogona i industrija na srednje i južnodalmatinskim otocima. Podebljano su označeni pogoni koji su danas u funkciji: 21. Frane Mardešić i drug; 22. Mardešić; **23. Sardina**; 24. Kazolini i Bižaca; 25. Jadranka; 26. Vlahović, Nimfa, Braća Mardešić; **27. Jadrankamen**; 28. Mardešić & Cie; 29. tvornica za preradu ribe; 30. Société Générale Française; 31. Neptun; 32. Warhanek; 33. Kazolini i Bižaca; 34. Braća Mardešić; 35. Société Générale Française; 36. Warhanek; 37. Sociéte Générale Française; 38. Degrassi; 39. Mardešić & Cie; 40. Frane Mardešić i druge; 41. Ribarska zadruža; 42. Klink i Laurer; 43. Sardina; 44. Neptun; 45. Luigi Toreggiani & Aplice Baliani; 46. Braća Mardešić; 47. Degrassi; 48. Frane Mardešić i drug; 49. RO Greben / Montaža-Greben; 50. Tvornica limene ambalaže 8. mart / Ambalaža; 51. Jadranka; 52. Sardina; 53. Warhanek; **54. TEU / EL – RA**; **55. Radež**; 56. Karbon / Eurokarbon; 57. Trikop; 58. Korčula / Ivan Cetinić / Inkobrod / Leda; 59. Warhanek; 60. Warhanek. Izradila: autorica.

ribe Sardina u Postirama i tvornica za preradu kamena Jadrankamen u Pučišću na Braču, tvornica brodske opreme Radež u Blatu i tvornica eklektičnih uređaja EL – RA u Veloj Luci na otoku Korčuli. Pogoni brodogradilišta Greben, tvornice Ambalaže, tvornice za preradu ribe Jadranke u Veloj Luci, te pogoni Karbona u Blatu su napušteni i van funkcije. Prostori bivše tvornice Trikop prenamijenjeni su u umjetnički atelje.

Popis tvornica i pogona trebalo bi shvatiti kao radni, jer je za potpuno razumijevanje materijalnih (arhitektura, strojevi, alati, prostorne cjeline) i nematerijalnih aspekata (komunikacijske cjeline, društveni rituali, verbalna ostavština i usmena predaja) industrijske baštine hrvatskih otoka potrebno izvršiti detaljnije terensko istraživanje kao i istraživanje dostupne arhivske dokumentacije.

Zaključak

Iako je, u odnosu na kopno, za otoke svojstvena jednolika, jednostavnija i primitivnija ekonomija utemeljena primarno na resursima otočne prirodne okoline (Starc, 2001), industrijska baština hrvatskih otoka pokazuje razvoj gospodarskih aktivnosti koje ne koriste isključivo tradicionalne otočke resurse. Obzirom na malu površinu hrvatskih otoka, koje možemo označiti Taglionijevim konceptom malih otočnih prostora, industrijska aktivnost, iako skromna, pokazuje određenu razinu raznolikosti. Snažnija industrijska modernizacija otoka, ali i uvođenje novih, netradicionalnih gospodarskih aktivnosti, započinje nakon Drugog svjetskog rata, čime se dio kopnene ekonomije i industrije seli na otoke. Međutim, puni potencijal modernizacije nikad nije dosegnut, te otoke većinom karakterizira „paradoksalna kontinentalizacija“ (Rogić, 1994). Umjesto da se otocima strateški pristupa kao poligonu za građansku ekspanziju i modernizaciju, hrvatski otoci su najvećim dijelom zanemareni i svedeni na turističku monokulturu ili pak javnosti reprezentirani kao idilična mjesta za razonodu i odmor prema modelu „kulturnog poravnanja“ (MacLeod, 2013). Upravo na to upozorava Rogić (1994) značenjski određujući modernizaciju hrvatskih otoka kao rentijersku, a što je posebice očito nakon 2000-tih sa zatvaranjem i onih malobrojnih otočkih tvornica, ostavljajući iza sebe bogatu, a zanemarenu i neprepoznatu baštinu modernizacijskih procesa. Mogu li hrvatski otoci svoj razvoj graditi na osnovi koja ne koristi isključivo resurse sunca i mora, odnosno ima li industrijska (kulturna) baština potencijal za uspostavu održivog življenja na malim otočnim prostorima?

Prilog 1.

Industrijska baština hrvatskih otoka – područje Kvarnera i sjevernodalmatinskih otoka. Podebljanim su slovima označene tvornice koje su danas u funkciji. Izvori: Gjivoje, 1969; Crkvenčić, Feletar, Malić, Počakal, & Riđanović, 1984; Strčić, 1988; Stare, Kaštelan-Macan, & Ćurlin, 1997; Mrkić, 2002; Jovanović, Galić & Mackelworth, 2010; Borovičkić & Vene, 2016; Čavić, Gamulin & Novak Kronjac, 2018; Jokić & Grilec, 2018; Marinković, 2020; Vidaček Filipec, 2022.

A = otok; B = mjesto; C = Naziv; D = godina otvaranja; E = godina zatvaranja; F = tipologija

	A	B	C	D	E	F
1	KRK	Omišalj	Jugoslavenski naftovod (danas JANAF - terminal Omišalj)	1974		petrokemijska industrija
2	KRK	Omišalj	LNG terminal	2021		petrokemijska industrija
3	KRK	Omišalj	INA	1984		petrokemijska industrija
4	KRK	Omišalj	pogon za preradu plastike			petrokemijska industrija
5	KRK	Voz	pogon brodogradilišta "3. maj"			brodogradilište
6	KRK	Vrbnik	Krkplastika d.d.	1961		petrokemijska industrija
7	KRK	Vrbnik	Vrbenka	1968		tvornica netkanog tekstila
8	KRK	Punat	Brodogradilište Punat d. o. o.	1922		brodogradilište
9	CRES	Cres	Cres	1946	n/a	brodogradilište
10	CRES	Cres	Société Générale Française	1896	1995	tvornica za preradu ribe
11	CRES	Cres	Plavica	1957	n/a	tvornica za preradu ribe
12	LOŠINJ	Mali Lošinj	Lošinjska plovidba - Brodogradilište d. o. o.	1850/ 1948		brodogradilište
13	LOŠINJ	Mali Lošinj	Kvarner	1921	1976	tvornica za preradu ribe
14	UNIJE	Unije	Arrigoni	1921	1963	tvornica za preradu ribe
15	UNIJE	Unije	Kvarner	1921	n/a	tvornica za preradu ribe
16	SUSAK	Susak	I. Mazzola	1939	1963	tvornica za preradu ribe
17	SUSAK	Susak	Kvarner	1939	n/a	tvornica za preradu ribe
18	SILBA	Silba	Degrassi	1907	1914	tvornica za preradu ribe
19	DUGI OTOK	Sali	Klink i Laurer / Neptun / Mardešić	1905		tvornica za preradu ribe
20	PRVIĆ	Prvić Luka	Tvornica za preradu ribe	1957	n/a	tvornica za preradu ribe

Prilog 2.

Industrijska baština hrvatskih otoka – područje srednje i južnodalmatinskih otoka. Podebljanim slovima označene tvornice danas su u funkciji. Izvori: Gjivoje, 1969; Crkvenčić, Feletar, Malić, Počakal, & Riđanović, 1984; Starc, Kaštelan-Macan, & Čurlin, 1997; Jovanović, Galić & Mackelworth, 2010; Borovičkić & Vene, 2016; Vene & Borovičkić, 2018; Čavić, Gamulin & Novak Kronjac, 2018; Jokić & Grilec, 2018; Marinković, 2020; Vidaček Filipec, 2022.

A = otok; B = mjesto; C = Naziv; D = godina otvaranja; E = godina zatvaranja; F = tipologija

	A	B	C	D	F	E
21	BRAČ	Milna	Frane Mardešić i drug	1909	1911	tvornica za preradu ribe
22	BRAČ	Milna	Mardešić	1928	n/a	tvornica za preradu ribe
23	BRAČ	Postira	Sardina	1907		tvornica za preradu ribe
24	BRAČ	Postira	L. Kazolini i I. Bižaca	1924	1941	tvornica za preradu ribe
25	BRAČ	Postira	Jadranka	1924	1940	tvornica za preradu ribe
26	BRAČ	Postira	Vlahović, Nimfa, Braća Mardešić	1927	1940	tvornica za preradu ribe
27	BRAČ	Pučišća	Jadrankamen d. d.	1947		ostalo - tvornica za preradu kamena
28	BRAČ	Bol	Mardešić & Cie	1902	n/a	tvornica za preradu ribe
29	HVAR	Križni rat	Tvornica za preradu ribe	1960	n/a	tvornica za preradu ribe
30	HVAR	Vrbovska	Société Générale Française	1894	n/a	tvornica za preradu ribe
31	HVAR	Vrbovska	Neptun	1925	n/a	tvornica za preradu ribe
32	HVAR	Jelsa	C. Warhanek	1861	1863	tvornica za preradu ribe
33	HVAR	Sučuraj	L. Kazolini i I. Bižaca	1940	1970	tvornica za preradu ribe
34	VIS	Komiža	Braća Mardešić	1875	1940	tvornica za preradu ribe
35	VIS	Komiža	Société Générale Française	1884	1940	tvornica za preradu ribe
36	VIS	Komiža	C. Warhanek	1891	1923	tvornica za preradu ribe
36	VIS	Vis	Braća Mardešić	1908	1940	tvornica za preradu ribe
37	VIS	Komiža	Société Générale Française	1894	n/a	tvornica za preradu ribe
38	VIS	Komiža	D. Degrassi	1896	1921	tvornica za preradu ribe
39	VIS	Komiža	Mardešić & Cie	1902	n/a	tvornica za preradu ribe
40	VIS	Komiža	Frane Mardešić i drug (Komiža) / Cie	1907	1940	tvornica za preradu ribe
41	VIS	Komiža	Ribarska zadruga	1908	1923	tvornica za preradu ribe
42	VIS	Komiža	Klink i Laurer	1909	1923	tvornica za preradu ribe
43	VIS	Komiža	Sardina	1921	n/a	tvornica za preradu ribe
44	VIS	Komiža	Neptun	1946	2004	tvornica za preradu ribe

45	VIS	Vis	Luigi Toreggiani & Apelice Baliani	1908	n/a	tvornica za preradu ribe
47	VIS	Vis	D. Degrassi	1908	1936	tvornica za preradu ribe
48	VIS	Rukavac	Frane Mardešić i drug	1891	1938	tvornica za preradu ribe
49	KORČULA	Vela Luka	RO Greben (Montmontaža – Greben)	1948	2016	brodogradilište
50	KORČULA	Vela Luka	Tvornica limene ambalaže "8. mart" / Ambalaža	1965	2000te	ostalo - tvornica ambalaže
51	KORČULA	Vela Luka	Jadranka (1892 Verhonek, međuratno razdoblje Sardina, međuratno razdoblje Sardina, 1946 Jadranka)	1946	2006	tvornica za preradu ribe
52	KORČULA	Vela Luka	Sardina	1897	n/a	tvornica za preradu ribe
53	KORČULA	Vela Luka	C. Warhanek	1898	n/a	tvornica za preradu ribe
54	KORČULA	Vela Luka	Tvornica električnih uređaja - TEU (danas EL - RA)	1981		ostalo - tvornica električnih proizvoda
55	KORČULA	Blato	RO Radež	1954		brodogradilište
56	KORČULA	Blato	Karbon - proizvodnja krede, boja	1961	2020	petrokemijska industrija
57	KORČULA	Blato	Trikop - tekstilna industrija	1959, 1971	n/a	ostalo - tekstilna industrija
58	KORČULA	Korčula	Korčula / Ivan Cetinić / Inkobrod / Leda	1947	2023	brodogradilište
59	KORČULA	Korčula	C. Warhanek	1898	n/a	tvornica za preradu ribe
60	KORČULA	Korčula	C. Warhanek	1903	1930	tvornica za preradu ribe
61	LASTOVO	Uble	Ampelea	1930	1970	tvornica za preradu ribe
62	ŠIPAN	Šipanska Luka	Société Générale Française	1982	1937	tvornica za preradu ribe
63	ŠIPAN	Šipan	Itak	1985	n/a	tvornica za preradu ribe

Literatura i izvori

- ***. (2014-2020). *Mapiranje industrijske baštine Primorsko-goranske županije*. Preuzeto 22. 5. 2023. iz Centar za industrijsku baštinu: <https://cib.uniri.hr/portfolio/mapiranje-industrijske-bastine-primorsko-goranske-zupanije/>
- Borovičkić, M., & Vene, L. (2016). "Višak sjećanja" industrijske baštine Vele Luke. *Lanterna časopis za kulturu*, 1, 74-81. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/212536>
- Čavić, A., Gamulin, V., & Novak Kronjac, F. (2018). *Od barake do fabrike - o preradi ribe na otoku Hvaru*. Stari Grad: Muzej Staroga Grada.
- Crkvenčić, I., Feletar, D., Malić, A., Počakal, M., & Riđanović, J. (1984). Geografske osnove suvremenih promjena zapadnog dijela otoka Korčule. *Geografski glasnik*, 46, 81-108.
- Defilippis, J. (2001). O gospodarskom razvoju hrvatskih otoka. *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 39 (1/4), 83-96. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/100231>
- Eriksen, T. H. (1993). In Which Sense do Cultural Islands Exist? *Social Anthropology*, 1(1b), 133-147.
- Gjivoje, M. (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada.
- ICOMOS. (2011). *Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*. Preuzeto 17. 6. 2023. iz <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/>
- Jokić, D., & Grilec, A. (2018). *Pregled razvoja hrvatske tekstilne industrije*. Preuzeto 22. 5. 2023. iz Skrojene budućnosti: <https://skrojene-buducnosti.eu/tekstovi/pregled-razvoja-hrvatske-tekstilne-industrije>
- Jovanović, J., Galić, J., & Mackelworth, P. (2010). Odras gašenja otočnih pogona za preradu ribe na depopulaciju hrvatskih otoka. *Naše more: : znanstveni časopis za more i pomorstvo*, 57(3-4), 153-163. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/59587>
- Kosmos, I., Petrović, T., & Pogačar, M. (Ur.). (2020). *Priče iz konzerve - povijest prerade i konzerviranja riba na sjeveroistočnom Jadranu*. Zagreb: Srednja Europa.
- MacLeod, D. (2013). Cultural Realignment, Islands and the Influence of Tourism, A New Conceptual Approach. *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures*, 7(2), 74-91.
- Marinković, V. (2020). *Socijalnogeografska klasifikacija hrvatskoga otočnoga prostora*. Zagreb: doktorski rad.
- McCall, G. (1994). Nissology: A Proposal for Consideration. *Journal of The Pacific Society*, 17(2-3), 1-14.
- Mrkić, Ž. (2001). Razvojni potencijali Vrbnika na otoku Krku. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 39(1/4), 257-279.
- Rogić, I. (1994). Hrvatski otoci, sjećanje na pet razvojnih ograničenja. *Društvena istraživanja*, 3(12-13), 437-449.

- Rogić, I. (2000). *Tehnika i samostalnost - okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Starc, N., Kaštelan-Macan, M., & Ćurlin, S. (1997). *Nacionalni program razvitka otoka*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.
- Strčić, P. (1988). Prilog za sintezu povijesti o. Krka (s izborom literature). *Arhivski vjesnik*, 31, 31-52.
- Taglioni, F. (2021). Insularity, Political Status and Small Insular Spaces, *Shima. Shima: The International Journal of Research into Island Cultures*, 5(2), 45-67.
- TICCIH. (2003). *The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage*. Preuzeto 17. 6. 2023. iz <https://ticcih.org/about/charter/>
- Vene, L., & Borovičkić, M. (2018). Intangible Industrial Heritage of Vela Luka: Oral Histories of Fabrika, Ambalaža and Greben. *Studia ethnologica Croatica*, 30(1), 295-320. Dohvaćeno iz <https://hrcak.srce.hr/214406>
- Vidaček Filipec, S. (2022). *Prerada ribe*. Dohvaćeno iz Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <https://tehnika.lzmk.hr/preradba-ribe/>

Sažetak

Rad načelno obuhvaća dosada cjelovito neobrađenu temu industrijske baštine hrvatskih otoka kao elementa za spoznavanje procesa industrijske modernizacije u specifičnom kontekstu kulture izolacije. Sporadično je u znanstvenoj i publicističkoj literaturi tema obrađivana koncentrirano na topografski kontekst ili je pak zahvaćana općenito iz točke motrenja različitih znanstvenih disciplina, od ekonomije i etnologije, povijesti umjetnosti i arheologije sve do projektnih strategija izrađivanih za otocima nadležna tijela državne uprave.

Ovim se radom zagovara interdisciplinarni znanstveno istraživački projekt kojim bi se, kroz nekoliko etapa provedbe, došlo do sustavnih spoznaja o pokušajima, uspjesima i neuspjesima u industrijskoj modernizaciji hrvatskih otoka.

Metodologija koja bi bila primijenjena obuhvaća za razmatranje materijalne (arhitektura, strojevi, alati, prostorne cjeline) i nematerijalne (komunikacijske cjeline, društveni rituali, verbalna ostavština i usmena predaja) baštine.

Prvi korak u projektu je mapiranje aktualnog stanja na otocima i istraživanje relevantnih činjenica iz prošlosti u odnosu na danas zatečeno stanje.

Drugi korak je interpretacija mapiranih i istraženih činjenica iz točaka pogleda različitih znanstvenih područja i grana, uglavnom humanističkih i društvenih, s posebnim osvrtom na pitanje održivosti modela gospodarstva na hrvatskim otocima.

U svrhu interpretacije uspostavlja se tipologija zatečene baštine, temeljem istraženog i nađenog materijala u fizičkom prostoru i u javno dostupnim te privatnim arhivima, s ciljem jasnog diferenciranja elemenata materijalne i nematerijalne baštine unutar četiri kategorije industrijske modernizacije: prerada ribe, brodogradnja, petrokemija i ostalo. Treći i finalni korak jesu zaključni interpretacije s preporukama za javno djelovanje i teme pojedinih projekata koje bi trebalo poduzeti, a temeljem kriterija održivosti u svrhu očuvanja barem memorije tog segmenta kulture hrvatskih otoka.

Ključne riječi: hrvatski otoci, mali otočni prostori, otočnost, industrijska baština, modernizacijski procesi

MAPPING ISLAND INDUSTRIAL HERITAGE

Contributions to Understanding Modernization and Insularity

Summary

The paper covers the topic of industrial heritage of Croatian islands as an element for understanding the process of industrial modernization in the specific context of the culture of isolation. Sporadically, in scientific and journalistic literature, the topic has been treated with a focus on the topographical context, or in general from the point of view of various scientific disciplines, from economics and ethnology, art history and archaeology to project strategies developed for the islands by state administration bodies.

This work advocates an interdisciplinary scientific research project which, through several stages of implementation, would lead to systematic knowledge about the attempts, successes and failures in the industrial modernization of the Croatian islands.

The methodology that would be applied includes the consideration of material (architecture, machines, tools, spatial entities) and immaterial (communication entities, social rituals, verbal legacy and oral tradition) heritage.

The first step in the project is the mapping of the current situation on the islands and the research of relevant historic facts in relation to the situation found today.

The second step is the interpretation of the mapped and researched facts from the viewpoints of different scientific fields and branches, mainly humanistic and social, with special reference to the question of the sustainability of the economic model on the Croatian islands.

For the purpose of interpretation, a typology of found heritage is established, based on researched and found material in physical space and in publicly available and private archives, with the aim of clearly differentiating the elements of tangible and intangible heritage within four categories of industrial modernization: fish processing, shipbuilding, petrochemistry and other.

The third and final step is the conclusions of the interpretation with recommendations for public action and topics of individual projects that should be undertaken based on sustainability criteria in order to preserve at least the memory of that segment of the culture of the Croatian islands.

Keywords: Croatian islands, small insular spaces, insularity, industrial heritage, modernization processes